Mendöl Tibor (1905-1966)

Tablóavatás a Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék alapításának 70. évfordulóján

2011

Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok

Különszám

Az ELTE Társdalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszékének Kiadványsorozata

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar
Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
(1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C)

Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok
Különszám

Az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszékének kiadványsorozata

Szerkesztő:
Szabó Szabolcs

1.(2005): Perczel György – Szabó Szabolcs (szerk.): 100 éve született Mendöl Tibor - Emlékkötet.
2.(2007): Volter Edina: Magyarország keleti és nyugati határ menti kistérségeinek helyzete és perspektívái a rendszerváltozást követő években
3. (2008): Szabó Szabolcs (szerk.): Közép-magyarországi mozaik.
4. (2010): Karácsonyi Dávid: Ukrajna vidékföldrajza
5. (2011): Szabó Szabolcs (szerk.): Vidéki térségek Magyarországon

A különszámot készítette:

Szabó Szabolcs

©Szabó Szabolcs

Kiadó:
ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
A kiadásért felel: Szabó Szabolcs

A szerkesztőség elérhetősége:
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C
tel.: 06-1/3722500/8017; fax.: 06-1/372-2529
honlap: http://geogr.elte.hu/TGF/index.htm

ISSN: 1787-4068

Az ELTE TTK Társdalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke 2011-ben ünnepli alapításának 70. évfordulóját. E jeles évforduló alkalmából a Magyar Földrajzi Társaság Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Szakosztályának előadássorozata keretében ünnepi rendezvényt szervezett a tanszéki kollektíva. A rendezvény befogadásáért hálás köszönetünket fejezzük ki a szakosztály vezetőjének (Kocsis Károly, akadémikus, az MTA FKI igazgatója) és titkárának (Tátrai Patrik, tudományos munkatárs, FKI)

A rendezvény helyszíne: 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1C, 1-110 Mendöl Tibor terem

A rendezvény időpontja: 2011. május 25. 14.^{00}

A RENDEZVÉNY PROGRAMJA

- 14.00-14.15: Bemutatkozik a 70 éves TGF (Vidéki Imre, egyetemi docens)
- 14.15-14.20: Mendöl tablók felavatása a Mendöl Tibor teremben (Szabó Szabolcs, egyetemi adjunktus)
- 14.20-15.30: Műhelyvita a hazai társadalomföldrajzi oktatás-kutatás helyzetéről. Vitaindító előadás. (Farkas György, egyetemi adjunktus). Az előadás után két előre felkért korreferensek (Horváth Gergely, főiskolai tanár, ELTE; Pál Viktor, adjunktus, SZTE) reagálnak az elhangzottakra, majd pedig nyílt vitára kerül sor.
- 15.30-től: Fogadás (Földrajzi tanácsterem)

A megemlékezés keretében felavatott Mendöl tablók reményeink szerint hozzájárulnak ahhoz, hogy hallgatóink minél szélesebb körben megismerkedjenek tanszékalapító professzorunk életével és munkásságával. E kiadványunk révén pedig a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé tesszük az információs táblák anyagát.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(1.) MENDÖL TIBOR ÉLETÚTJA 1.

Mendöl Tibor 1905. május 5-én született a Békés megyei Nagyszénáson. Pedagógus-lelkészi családból származott, nagyapja (Mendöl János) Alsószeliben volt evangélikus tanító, édesapja (Mendöl Lajos) pedig Orosházán volt segédlelkész, majd Nagyszénáson evangélikus lelkész. Később a család Szarvasra költözött (1911), így édesapja tanári állást vállalt. Édesanyja (Saláth Ilona) szintén pedagógus családból származott, akinek édesapja (Saláth Tamás) a békéscsabai evangélikus iskolában volt főtanító. Mendöl Tibor középiskolai tanulmányait így már Szarvason, az Evangélikus Főgimnáziumban végezte, majd a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán Eötvös-kollégistaként szerzett diplomát földrajz-történelem szakon. Az egyetemen és a báró Eötvös József Collegiumban olyan neves földrajzosok voltak a tanárai, mint Cholnoky Jenő, Teleki Pál és Fodor Ferenc, az egyetemen tanította Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Szentpétery Imre, de hallgatótársai között is találunk későbbi jelentős hatású földrajztudósokat (pl. Bulla Béla, Kádár László). Már egyetemi tanulmányai alatt nemzetközi tapasztalatokat gyűjthetett a Teleki Pál vezette észak-európai expedíció tagjaként (1924), valamint a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként (1925-26), ahol többek között Oberhummer professzor irányításával végezte kutatómunkáját. Az Eötvös Collegiumról így ír megemlékezéseiben:

IV. 562 szám.
1923-24.

Ára 3 korona.

Mi
a budapesti magyar tudomány-egyetem
Rektora
Köszöntjük az olvasót:

Tudatjuk valamennyi kar doktoraival és más mindenkivel egyenként és összesen a kiket illet, hogy Mendöl Tibor Kálmán ~~urat~~, ~~erdőtanyat~~, ki Nagyszénás ~~községben~~ ~~városban~~ Békés megyében 1905 év Május hó 5-ik napján született, mint bölcsészettudománykari rendes hallgatót egyetemünk anyakönyvébe szabályszerűen beiktattuk; mit aláírásunkkal és kisebb pecsétünkkel ellátott jelen okmánnyal bizonyítunk.

Kelt Budapesten, 1923 évi szept. hó 26-ik napján.

a magyar tud.-egyetem rektora.

Dr. Kuzsinszky Bálint
a magyar tud.-egyetem bölcsész
indoeurópai bárdnak dékánja.

Egyetemi tanulmányai végeztével a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetében Milleker Rezső mellett lett tanársegéd, és itt szerezte meg bölcsészdoktori fokozatát is (Szarvas földrajza, 1928). A Debreceni Egyetemen összesen 13 évet dolgozott, és a különböző fölrajzi tárgyak oktatása mellett 1933-34 között a Sorbonne ösztöndíját is elnyerte (franciaországi tartózkodását Cholnoky anyagilag is támogatta, melyhez személyi kölcsönt vett fel), így lehetősége nyílt szinte az egész kontinenst beutazni, melynek tapasztalatait a településföldrajzi kutatásaiban is hasznosítani tudta. Ekkor jelentek meg újszerű tanulmányai, melyek a magyar városok morfológiája és funkcionális szerkezete közötti összefüggéseke világítottak rá, valamint ekkorra tehető az alföldi mezővárosok és tanyák viszonyával kapcsolatos Erdei Ferenccel folytatott szakmai vitája is.

Bár szakmai értelemben a Debrecenben töltött évek élete egyik legtermékenyebb korszaka volt, és a beszámolók szerint órái nagy népszerűségnek örvendtek, így a szokásostól eltérően szinte mindig hallgatókkal zsúfolt termekben tartotta előadásait, de anyagi értelemben sokat nélkülözött. Minderről így írt életrajzában:

„...évről-évre meghosszabbított, kisjövedelmű, bizonytalan állás, és egyre bővülő munkakör..., még tizenharmadik évem vége fele is ugyanakkora fizetésből éltem, mint pályám kezdetén, noha komolyan dolgoztam és a tudományos működés terén ezt az időt tekinthetem életem termékeny korszakának."

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(1.) MENDÖL TIBOR ÉLETÚTJA 2.

1940-ben lett a Budapesti Tudományegyetemen újonnan alapított Emberföldrajzi Tanszékének nyilvános rendkívüli tanára, majd 1943-ban rendes tanár, és ezt egészen 1965-ig töltötte be. Ezzel egy időben (1942) lett a Magyar Földrajzi Társaság alelnöke, majd később elnöke (1946-48). Az MFT működését 1948-ban felfüggesztették, majd az 1952-es újjáalakulást követően már csak formális funkciót töltött be a szervezetben. Előbb a három alelnök egyike, majd 1956-tól az 5 társelnök egyike volt. Elnöksége alatt (1948) jelent meg többek között a Közlemények 1944-47. évi összevont száma (Kéz Andorral közös szerkesztésben).

A magyar településföldrajz meghatározó alakjaként levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia (1946), de tagsági jogviszonyát az általános tagrevízió kapcsán 1949-ben megszüntették, és tanácskozó taggá minősítették, amit csak az 1989-ben állítottak helyre. 1952-ben szerezte meg kandidátusi fokozatát, és ez évtől tagja volt az MTA Településtudományi Bizottságának, majd halála után 1967-ben lett a földrajzi tudományok doktora (Értekezésként az Általános településföldrajz. c. könyvét nyújtotta be, melynek egyik opponense Erdei Ferenc volt). Erdei így ír opponensi véleményében az értekezésként beadott könyvről:

„Mendöl Tibor könyvének legnagyobb jelentőségét abban látom, hogy az általános településföldrajz összefoglaló tárgyalásával összegezte és rendszerezte a településföldrajzi szemlélet által megközelíthető települési ismereteket, s egyben elérkezett a települések szélesebb alapú tudományának a küszöbéhez."

Meghívó

a Magyar Tudományos Akadémia IV. osztályának
1947. december 29-én, hétfőn d. u. 5 órakor,
a főtitkári hivatalban tartandó

felolvasó ülésére.

Tárgyai:

1. Mendöl Tibor l. tag: Az alföldi város mint földrajzi probléma. (Székfoglaló.)
2. Soó Rezső l. tag: A polyploidia jelentősége a magyar flóra és növénytakaró kutatásában. (Székfoglaló.)

A budapesti egyetemre kerülve az 1940-50-es években számos jegyzetet és könyvet is írt (A Kárpát-medence földrajza – Bulla Bélával közösen –, A Balkán földrajza, A Szovjetunió földrajza, Magyarország gazdaságföldrajza, Bevezetés a földrajzba, Általános Gazdasági Földrajz), pótlandó a szakterület vészes tankönyv- és jegyzethiányát

A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁG
Mendöl Tibort (posthumus)
a földrajztudományok
DOKTORÁVÁ NYILVÁNÍTOTTA
Budapest, 1967. január 25.

ELNÖK

TITKÁR

Egészségi állapota az 1950-es évek második felére már nagyon leromlott, így 1965-ben végleg nyugdíjba vonult, majd nem sokkal később 1966. augusztus 21-én elhunyt.

Élete folyamán számos kitüntetést kapott: 1964-ben az MTA nagydíjjal, később a Magyar Földrajzi Társaság Lóczy-emlékéremmel jutalmazta (1965), de megkapta a Szocialista Munkáért Érdemrendet (1954) és a Munka Érdemrend ezüst fokozatát is (1966).

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(2.) MENDÖL TIBOR MUNKÁSSÁGA 1.

Mendöl Tibor már pályafutása legelején, az 1928-ban magyar és német nyelven is megjelent munkájával (Szarvas földrajza) magasra tette a mércét. E munka a természet és a társadalom kölcsönhatásainak olyan komplex elemzése, mely mind látásmódjában, mind vizsgálati módszereiben teljesen újszerű volt, és egyben kifejezetten olvasmányos szövegnek is bizonyult. E munkájával Mendöl szinte egy csapásra a hazai társadalomföldrajz (és azon belül elsősorban a településföldrajz), és nem mellesleg a történettudomány, valamint az etnográfia meghatározó szakértője lett, ráadásul külföldi ösztöndíjai, utazásai és széles körű olvasottsága révén teljes mértékben együtt élt a nemzetközi tudományos élettel, annak elfogadott aktív alkotó tagjává vált.

Munkája során mindig nagy hangsúlyt helyezett az elméleti megalapozásra, a fogalmak tisztázására (pl. a város, a falu, a tanya fogalmának meghatározása), a tudományos vitákban a földrajzi álláspont meghatározására. Szűkebb szakterületével, a településföldrajzzal kapcsolatban mindezen ismereteket az 1963-ban megjelent Általános településföldrajz c. munkájában foglalta össze. E munkája egyfajta interdiszciplináris településtudományi alapműként is értelmezhető, mely összefoglalja korának szociológiai, etnográfiai, földrajzi, demográfiai, történettudományi, statisztikai ismereteit.

Kutatómunkájában kezdetben kiemelt szerepet kapott az alföldi települések vizsgálata, elsősorban a funkciók felől közelítve meg azokat az alapvető kérdéseket, melyek foglalkoztatták korának településkutatással foglalkozó tudósait: Igazi városok, vagy csak óriásfalvak-e az alföldi mezővárosok?; Sajátos magyar településképződményekről van-e szó?; A tanyák a mezővárosok megbonthatatlan részei-e, vagy önálló településformák? Nagy szerepet kapott vizsgálataiban a funkcionális morfológia, mely révén az egyes funkcionális övezetekkel kapcsolatban (azon belül is elsősorban a városmagra összpontosítva) sokkal részletesebb eredményekre jutott, mint a korábban jóformán csak a foglalkozási szerkezet vizsgálatára épülő tanulmányok. E vizsgálatok alapján állította azt, hogy az alföldi városok nem specifikus városi képződmények, hiszen azok is központi funkcióik révén váltak várossá (vagyis a mezőváros és a tanyarendszer viszonya egyfajta város-vidék viszonyként határozható meg).

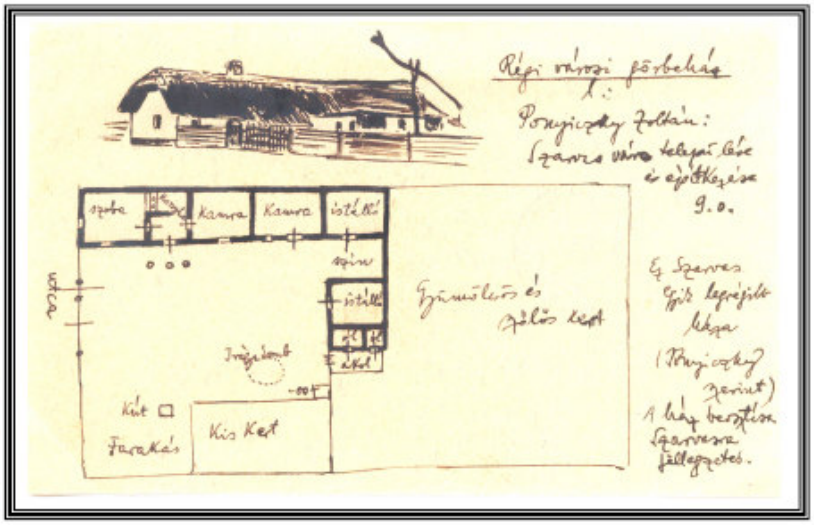

Mendöl sosem volt „szobatudós", különösen pályafutása kezdetén építkezett az intenzív terepmunkára épülő elsődleges kutatásokból. Mindezt jól mutatja, hogy a már említett Szarvas földrajza c. értekezése készítése során minden részletre kiterjedő alapossággal járta be a vizsgált területet, készített kézzel rajzolt topográfiai térképeket, valamint gyűjtötte össze az összes fellelhető szakirodalmat és levéltári forrást. A későbbiekben, különösen a Budapesti Egyetem Emberföldrajzi Tanszékére kerülését követően, előtérbe kerültek munkásságában a történeti földrajzi, a tájföldrajzi, valamint a településföldrajzi szintézisek megalkotása.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(2.) MENDÖL TIBOR MUNKÁSSÁGA 2.

A 2. világháborút követően többször is tudománypolitikai jellegű támadást indítottak Mendöl Tibor ellen. Szovjet mintát követve nem csak a településföldrajz önállóságát kérdőjelezték meg, de a társadalomföldrajzot is csupán a gazdaságföldrajz egy részének tekintették.

„Apropos gazdaságföldrajz, emberföldrajz: fogadjuk el a szovjet tudomány álláspontját: amint a társadalmi-történeti tények és folyamatok alapvető mozgatórugója a gazdasági tevékenység, és ahogy minden társadalmi-történeti tudomány alapja a politikai gazdaságtan, úgy minden emberi-társadalmi földrajzai diszciplína alapja és összefoglalója a gazdasági-földrajz. Nem lehet a gazdasági földrajzot az emberföldrajz egy diszciplínájává degradálni. A szovjet tudomány a népesség és a településföldrajzot a gazdaságföldrajz keretében tárgyalja." **(Markos György)**

A súlypontok eltolódását jól mutatja, hogy a Kéz Andorral közösen szerkesztett Földrajzi Közlemények 1944-47. évi összevont számában már jórészt csak természetföldrajzosok publikálhattak. Az MTA újjászervezése kapcsán valamennyi geográfus taggal együtt (Bulla Béla, Cholnoky Jenő, Prinz Gyula) kizárták, illetve hivatalosan tanácskozó taggá minősítették vissza. Az MTA keretein belül a földrajz a szakmai berkeken belül jórészt ismeretlen tagokkal felálló II. osztályhoz került. Ezt követően megindult az emberföldrajz marxista átalakítása (többek között ekkor került Markos György a Közgazdasági Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékére). Néhány régi (polgári, burzsoá) földrajzost igyekeztek megnyerni, ezért 1952-ben kandidátusi címet adományoztak Mendöl Tibor mellett a szintén tanszékvezetői státuszú Bulla Bélának, Kádár Lászlónak és Prinz Gyulának is, de akadémia doktori címet geográfus ekkoriban nem kaphatott. E mellett egyetemi tantárgyaik programját is élesen kritizálták. Ezek közül is kiemelkedik Markos György bírálata, amit Mendöl *Bevezetés a földrajzba* c. tárgyának programjáról írt:

„Kár, hogy a program szerzője néhány lényeges és alapvető kérdésben – amelyre még később rátérek – még mindig nem foglalt el világos és egyértelmű álláspontot, hanem kompromisszumos megoldásra törekszik. Egyszer és mindenkorra le kell számolni a félmegoldásokkal, főleg elméleti téren. Nem helyes a burzsoá és marxista földrajz közötti különbségek elkenése, s ugyancsak nem helyes a földrajz kettősségének kérdését nem világos formulákban áthidalni." ***(Markos György)***

A Magyar Földrajzi Társaság újraindulásakor (1952) több marxista fiatal is pozícióba került, és Mendöl már csak marginális szerepet kapott. A megalakuló Gazdaságföldrajzi Szakosztály élére pedig Markos Györgyöt nevezték ki.
Az 1950-es években a Mendöl vezette tanszék személyi állománya is átalakult. Kutatómunkájának hátráltatását jól mutatja, hogy bár az Általános településföldrajz c. munkájának kéziratával már 1957-ben elkészült, az csak 1963-ban jelenhetett meg, 1000 példányban.

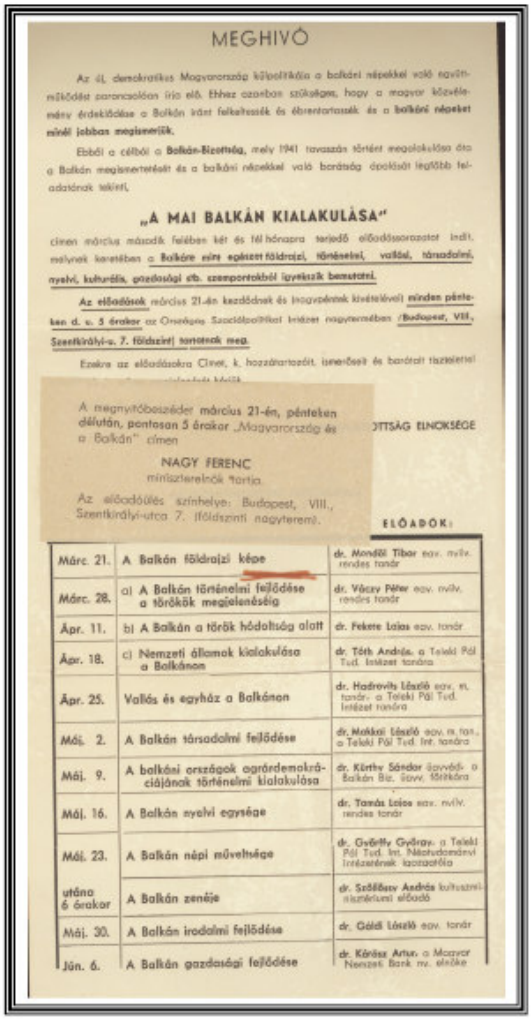

MEGHIVÓ

Az új, demokratikus Magyarország külpolitikája a balkáni népekkel való együttműködést parancsolóan írja elő. Ehhez azonban szükséges, hogy a magyar közvélemény érdeklődése a Balkán iránt felkeltessék és ébrentartassák és a **balkáni népeket minél jobban megismerjük.**

Ebből a célból a **Balkán-Bizottság**, mely 1941 tavaszán történt megalakulása óta a Balkán megismertetését és a balkáni népekkel való barátság ápolását legfőbb feladatának tekinti,

„A MAI BALKÁN KIALAKULÁSA"

címen március második felében két és fél hónapra terjedő előadássorozatot indít, melynek keretében a **Balkánt egész egészen földrajzi, történelmi, vallási, társadalmi, nyelvi, kulturális, gazdasági stb. szempontokból igyekszik bemutatni.**

Az előadások március 21-én kezdődnek és (nagyvonalak kivételével) **minden pénteken d. u. 5 órakor** az Országos Szociálpolitikai Intézet nagytermében **/Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 7. földszinti terembe meg.**

Ezekre az előadásokra Czinet, k. hozzátartozóit, ismerőseit és barátait tisztelettel

A megnyitóbeszéder **március 21-én, pénteken délután, pontosan 5 órakor** „Magyarország és a Balkán" címen

NAGY FERENC
miniszterelnök tartja.

Az előadóülés színhelye: Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 7. (földszinti nagyterem).

...OTTSÁG ELNÖKSÉGE

ELŐADÓK:

Márc. 21.	A Balkán földrajzi képe	dr. Mendöl Tibor egy. mv. rendes tanár
Márc. 28.	a) A Balkán történelmi fejlődése a törökök megjelenésig	dr. Váczy Péter egy. mv. rendes tanár
Ápr. 11.	b) A Balkán a török hódoltság alatt	dr. Fekete Lajos egy. tanár
Ápr. 18.	c) Nemzeti államok kialakulása a Balkánon	dr. Tóth András, a Teleki Pál Tud. Intézet tanára
Ápr. 25.	Vallás és egyház a Balkánon	dr. Hadrovics László egy. m. tanár, a Teleki Pál Tud. Intézet tanára
Máj. 2.	A Balkán társadalmi fejlődése	dr. Makkai László egy. m. tan., a Teleki Pál Tud. Int. tanára
Máj. 9.	A balkáni országok agrárdemokratikájának történelmi kialakulása	dr. Kürthy Sándor ügyvéd, a Balkán Biz. Szov. titkára
Máj. 16.	A Balkán nyelvi egysége	dr. Tamás Lajos egy. mv. rendes tanár
Máj. 23.	A Balkán népi művelteége	dr. Györffy György, a Teleki Pál Tud. Int. Néptudományi Intézetének igazgatója
utána 6 órakor	A Balkán zenéje	dr. Szőllősy András kultuszminisztériumi előadó
Máj. 30.	A Balkán irodalmi fejlődése	dr. Gáldi László egy. tanár
Jún. 6.	A Balkán gazdasági fejlődése	dr. Kovács Artur, a Magyar Nemzeti Bank mv. elnöke

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(2.) MENDÖL TIBOR MUNKÁSSÁGA 3.

A főművének számító Általános településföldrajz c. könyv kéziratát többen is lektorálták (Bertha Antal, Lehel Artúr, Major Máté, Sándor Vilmos, Prinz Gyula), és többségük pozitív véleményt írt. A legnagyobb dicséretben talán Bertha Antal részesítette:

„Az utóbbi egy év lefolyása alatt másodízben olvastam el, s feltehetően a munka megjelenése után még igen számos esetben fogom forgatni. Második olvasás alatt sem csökkent az érdeklődésem melyet a mű első olvasásakor éreztem. Feltételezem, hogy a mű megjelenése után nem csupán földszakos tudósok, de a történészek, néprajzosok, régészek, közgazdászok és építészek is igen nagy előszeretettel fognak fordulni Mendöl Tibor tényanyagába…"

Igen kemény ideológiai alapú kritikát írt azonban Lehel Artúr:

„Mendöl Tibor professzor úr kéziratát áttanulmányoztam és arra a következtetésre jutottam, hogy az a szocialista tudomány szempontjából kiadásra érdemtelen. Ezt a következtetésemet összefoglalva azzal indoklom, hogy:

- ***a téma a szocialista építés szempontjából nem képvisel értéket, mert nem tartalmaz sem gazdasági földrajzi, sem elméleti, sem pedig más értékes információt. Ellenkezőleg a szerző nézetei és a forma, amelyben előterjesztésre kerültek, ideológiailag tőlünk idegen.***
- ***A feldolgozás alapjában fekvő világszemlélet nem tudományos, nem marxista világszemlélet."***

A legintenzívebb támadás is ezekben az években érte. Mindezt jól tükrözi, hogy 1960. május 9-ikén az MTA Földrajzi Bizottságának és az MTA II. Osztályának közös szervezésű ankétján távollétében erősen kritizálták a településföldrajzi kutatásokat, és azon belül is elsősorban az ő munkásságát. A hozzászólók többsége (többek között Boros Ferenc, Koch Ferenc, Markos György, Matejka Március, Vörösmarti Antal) arra az álláspontra helyezkedett, hogy a településföldrajz nem önálló diszciplína, hanem a szintetizáló jellegű gazdaságföldrajz része. A településföldrajz fő feladataként a gyakorlati feladatok megoldását határozták meg, nem pedig a történeti háttér, valamint a településmorfológiai sajátosságok kutatását. Az ankéton az ekkor már évek óta a kiadóban kallódó kézirat is szóba került, és arról többen újfent negatívan nyilatkoztak. Minderről Mendöl így ír két évvel később:

„Az ankét két résztvevője definícióim és osztályozásaim némelyike ellen emelt kifogásaival semmiképpen sem tudok egyetérteni, és ezen nem változtat, bármennyit töröm is a fejemet akár a politikai gazdaságtan, akár valamely más tudomány igazságain."

Összességében elmondható, hogy a kor zavaros politikai viszonyai ellenére Mendöl Tibor jelentős szerepet töltött be a hazai társadalomföldrajzban: akadémikussá választották (1946-49, majd 1989-ben rehabilitálták), a Budapesti Egyetemen létrehozott Emberföldrajzi Tanszékének első professzora volt (1940-1965), több kitüntetést és külföldi ösztöndíjat kapott, de talán az MTA Műszaki Osztályának Településtudományi Bizottságba történő beválasztása mutatja leginkább szakértelmének általános megbecsültségét. Ráadásul e bizottság egyértelműen Mendöl település- és városfogalmát fogadta el, mint tudományosan a legátfogóbb, a műszaki és társadalmi szempontú kutatásoknak egyaránt alapul szolgáló meghatározásokat.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(2.) MENDÖL TIBOR MUNKÁSSÁGA 4.

Mendöl Tibor válogatott bibliográfiája

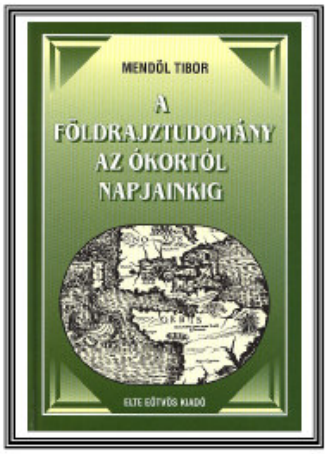

- 1928: Szarvas földrajza – Geographie der Landschaft um Szarvas (német és magyar nyelven). Debreceni Tisza István Tudományos Társaság, Debrecen. 62 o.
- 1929: A magyar falu életrajzának néhány vonása. Debreceni Szemle. 3. 10. 381-399. o.
- 1932: Táj és ember (az emberföldrajz áttekintése). Kincsestár. 46. 80 o.
- 1933: Mire tanít a népsűrűségi térkép. A Földgömb. 3. 4. 132-143. o.
- 1935: A francia emberföldrajz keletkezése és a történeti tanulmányok. Századok. 59. 1-3. 61-69. o.
- 1935: Gazdaság és településtörténet a francia földrajzban. Századok. 59. 9-10. 428-441. o.
- 1935: A város problémája a francia és a német földrajztudományban. Földrajzi Közlemények. 63. 7-8. 101-116. o.
- 1935: Városaink valódi nagysága és a helyzeti energiák típusai. Földrajzi Közlemények. 53. 8-10. 361-366. o.
- 1936: A helyzeti energiák és egyéb tényezők szerepe városaink valódi nagyságában és jellegében. Földrajzi Közlemények. 54. 6-7. 98-108.
- 1936: Alföldi városaink morfológiája. Közlemények a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből. 1. Debrecen. 1-40 o.
- 1937: Berufliche Struktur und Stadtbild als Merkmal des städtischen Charakters in Ungarn. Ungarische Jahrbüher. 16. 2-3. 190-243. o.
- 1937: Le role de la position et de antres facteurs dans l Importance véritable des villes de Hongrie. Földrajzi Közlemények (Nemzetközi kiadás). 65. 1-5. 39-50. o.
- 1938: Településtörténet, településföldrajz, történeti földrajz. Szentpétery emlékkönyv. 312-334. o.
- 1939: Megtelepülés formái: Magyar művelődéstörténet. 1. (szerk.: Domanovszky Sándor). 191-212. o.
- 1939: Néhány szó az alföldi város kérdéséhez. Földrajzi Közlemények. 57. 3. 217-232. o.
- 1939: Városaink népsűrűsége. Földrajzi Közlemények. 57. 4. 398-408. o.
- 1941: Megjegyzések Erdei Ferenc „A tanyás települések földrajzi szemlélete" c. cikkéhez. Földrajzi Közlemények. 69. 2. 113-115 o.
- 1941: Falu és város a magyar tájban. in: Úr és paraszt a magyar élet egységében (szerk.: Echhardt Sándor). Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyarságtudományi Intézet. Budapest. 81-105. o.
- 1942: A városföldrajz népességtudományi vonatkozásai. Magyar Statisztikai Szemle. 20. 5-6. 346-351. o.
- 1942: Az új települési rend. Magyar művelődéstörténet. 4. 167-189. o.
- 1943: A mai kultúrtáj. Magyar művelődéstörténet. 5. 99-128. o.
- 1943: Az alföldi város képe. Búvár. 9. 3. 117-119. o.
- 1943: Die Stadt im Karpatenbecken. Földrajzi Közlemények (Nemzetközi kiadás). 71. 1-2. 31-148. o.
- 1945: Les rapports de la geographie des villes avec la démographie Journal de la Société Hongoise de Statistique. 22-23. 71-79. o.
- 1946: A városföldrajz tárgyköre és feladatai. Városi Szemle. 32. 5. 334-354. o.
- 1946: A kultúrtáj képe a Szovjetunióban. 1. kötet. Atheneum. Budapest. 145-241. o.
- 1947: A Kárpát-medence földrajza. (Bulla Bélával közösen). Országos Köznevelési Tanács. Budapest.
- 1947: A magyar emberföldrajz múltja, jelene állása és feladatai. A magyar népkutatás kézikönyve II., Teleki Pál Tudományos Intézet – Néptudományi Intézet. Budapest. 1-16 o.
- 1947: A Tiszavölgy településformái. Magyar Technika. 2. 5. 125-130. o.
- 1947: Néprajz és földrajz. Ethnográfiai Népélet. 58. 3-4. 151-160. o.
- 1948: A Balkán földrajza. Balkán Intézet. Budapest. 107 o.
- 1948: A Szovjetunió földrajza (egyetemi jegyzet)
- 1949: Parasztság és táj. Néprajzi tanulmányok. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézet. 1. 20-27. o.
- 1950: A földrajz tárgya, fejlődése (egyetemi jegyzet)
- 1952: Bevezetés a földrajzba (jegyzet) (A földrajztudomány története az ókortól napjainkig címmel, Probáld Ferenc kiegészítő fejezetével újra megjelent 1999-ben)
- 1953: A földrajz tárgya, fejlődése (egyetemi jegyzet)
- 1953: Magyarország gazdaságföldrajza (egyetemi jegyzet)
- 1953: A város-falu ellentét kialakulása és felszámolásának kérdései. Földrajzi közlemények. 287-295. o.
- 1954: A szocialista településföldrajz problémái. Az MTA Társadalmi-Történeti Tanulmányok Osztályának Közleményei. 5. 1-4. 699-610. o.
- 1957: Általános településföldrajz (egyetemi jegyzet)
- 1963: Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó. 567 o.
- 1964: Településföldrajz és népességtudomány. Demográfia. 7. 2. 183-198. o.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(3.) Mendöl Tibor a Budapesti Egyetem Emberföldrajzi Tanszékén 1.

A Királyi Magyar Pázmány Péter Egyetem Bölcsészettudományi Kara már 1927-ben kérte a vallási- és közoktatási minisztert, hogy a Földrajzi Intézetben hozzanak létre egy második földrajzi (emberföldrajzi) tanszéket. Nyugat-Európában ekkor már működtek emberföldrajzi tanszékek, és a Budapesti Egyetemen is többen tartottak ilyen jellegű tárgyakat (Czirbusz Géza, Cholnoky Jenő, Hézser Aurél, Haltenberger Mihály, Fodor Ferenc), valamint a Közgazdaságtudományi Karon már működött egy önálló gazdaságföldrajzi tanszék, melyet Teleki Pál vezetett. Bár a kérésnek ekkor a miniszter nem tett eleget, de a későbbiekben számos emberföldrajzzal foglalkozó geográfus (pl. Hézser Aurél, Haltenberger Mihály) kapott nyilvános rendes tanári kinevezést. Közben (1934) az egyetem Közgazdaságtudományi Karát a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez csatolták, így végül 1939-ben a Magyar Földrajzi Társaság újból elővette a kérdést, és a miniszterhez, valamint a Bölcsészettudományi Kar Tanácsához fordult a tanszékalapítás kérésével. A miniszter (Hóman Bálint) ekkor már akceptálta a kérést, így 1940 májusában megjelent a Budapesti Közlönyben a tanszékvezetői pályázat. A kar által kijelölt, Mályusz Elemér történész professzor vezette bizottság első helyen Mendöl Tibort javasolta a tanszékvezetői posztra. A kormányzó végül 1940. december 30-án írta alá az Emberföldrajzi Tanszék alapításáról, valamint a Mendöl Tibor kinevezéséről szóló okmányt. Mendöl Tibort 1943-ban rendes tanárrá nevezték ki. A tanszék 1949-ben az akkor alapított Természettudományi Karra került át, 1950-ben az egyetem felvette az Eötvös Loránd nevet, a tanszék neve pedig Általános Gazdasági Földrajz Tanszékre változott.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(3.) Mendöl Tibor a Budapesti Egyetem Emberföldrajzi Tanszékén 2.

Mendöl Tibor, mint a tanszék vezetője alapvetően az Általános emberföldrajz, Magyarország emberföldrajza, valamint a Leíró földrajz főkollégiumokat tartotta, valamint vezetésével hozzákezdtek a megfelelő tananyagok és a markáns saját kutatási profil kialakításához. Jelentősebb művei közül ekkor született meg A Kárpát-medence földrajza (Bulla Bélával közösen, 1947), A Szovjetunió földrajza (1948), A Balkán földrajza (1948), Általános emberföldrajz (jegyzet, 1950), A földrajz tárgya, fejlődése (1950), Bevezetés a földrajzba (jegyzet, 1952, mely 1999-ben könyv formájában is megjelent, A földrajztudomány az ókortól napjainkig címmel /szerk.: Perczel György/, egy Probáld Ferenc által írt kiegészítő fejezettel), Magyarország gazdaságföldrajza (1953), A szocialista településföldrajz problémái (1954), Általános településföldrajz (jegyzet, 1957), Általános településföldrajz (1963).
Az oktatási feladatok ellátásában a nem túl nagy létszámú tanszéken egymást váltva több meghatározó földrajzos is dolgozott mellette rövidebb-hosszabb ideig (pl. Wallner Ernő, Major Jenő, Kuruc Andor, Boros Ferenc, Kovács Csaba, Antal Zoltán, Kóródi József, Sárfalvi Béla).
Oktatóként ezen az egyetemen is kedvelt volt a hallgatók körében, őket mindig kolléga úrnak, illetve kolléganőnek szólította. Dinamikus, szuggesztív előadó volt, aki a földrajzon kívül más tudományterületek (közgazdaságtan, építészet, művészettörténet, biológia, orvostudomány) ismereteit is beleszőtte az előadásaiba. Mindezt fejből, jegyzetek nélkül.

Dr. Nagy Károly dékán elvtársnak,
Budapest.

D é k á n E l v t á r s !

Folyó hó 18-án, 14-10-14/1964.-65. szám alatt kelt leiratára, amely a vezetésem alatt álló Általános Gazdaságföldrajzi Tanszéken 1965. évben történő egyetemi tanári, docensi előléptetésekre, illetve új kinevezésekre, valamint nyugdíjazásokra vonatkozó javaslatokra szólít fel, ezúton szerint mindössze saját személyemnek a nondott időben megvalósítandó nyugalombavonulási szándékáról tehetek jelentést.

Alulírott 1965. május 5-én lesznek 60 éves és megromlott egészségi állapotomra való tekintettel, ettől az időponttól kezdődő hatállyal fogom kérni a további szolgálat alól való felmentésemet, illetve nyugalombahelyezésemet.

Budapest, 1964. okt. 20.

Vagyok Dékán Elvtárs iránt teljes tisztelettel:

/Dr. Mendöl Tibor/
tanszékvezető egyetemi tanár.

Mendöl Tibor a fiatalabb geográfus kutató generáció képzésében és irányításában is aktívan részt vett, így többek között ő volt Lettrich Edit témavezetője.
Kutatómunkája ekkoriban már egyértelműen a településföldrajzra koncentrálódott, azon belül is a települések kialakulása, funkcionális morfológiája, a beépítés jellege érdekelte, és kétségtelenül a legmeghatározóbb településkutatóvá vált a geográfusok között.

1965-ben, 60 évesen vonult nyugdíjba, de súlyos betegsége következtében rövidesen (1966) meghalt.

Mendöl Tibor professzor előtt tisztelegve az ELTE Természettudományi Kara róla nevezte el a 2001-ben átadott Déli tömbben az 1-110-es termet.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(4.) Az Erdei-Mendöl vita 1.

Az 1930-as években már jelentős szakmai háttérrel rendelkező szociográfus/szociológus Erdei Ferenc és Mendöl Tibor között igen éles vita bontakozott ki a tanyák kapcsán, melynek csúcspontja az 1930-as évek végére, az 1940-es évek elejére tehető (1939-41). A vita alapját Erdei Ferenc „Magyar város" c. könyve képezte, melyben Mendöl szerint Erdei a földrajz létjogosultságát támadta meg, így 1939-ben egy hosszabb recenziót (vagy inkább ellenvéleményt) írt a Földrajzi Közleményekbe. Erdei ugyanis a mezőváros és tanya megbonthatatlan egységéről ír (vagyis a tanyák a mezőváros részei, ami szerinte így igen szerencsés várostípus, hiszen a vidék népessége így mindenestül városi lakosnak minősül), és a téma kutatására (városkutatás, városfogalom meghatározása stb.) kizárólag a szociológiát tartja illetékesnek. Mendöl Tibor szerint pedig minden várossal foglalkozó tudományág alkothat olyan definíciót, amely saját szempontjai szerint megfelelő. Nem lehet ezek közül egynek inkább igaza. Erdei meglátása szerint azonban a geográfusok nincsenek tekintettel a tanyák társadalmi összefüggéseire. A vita alapvetően három kérdéskörben bontakozott ki:

1. **Önálló település-e a tanya?** Erdei Ferenc azzal érvel, hogy csak bizonyos tanyatípusok állandóan lakottak, mások nem, lásd pl. a Nagykunság, a Jászság, vagy éppen a Sárrét tanyavilágát, ahol még az 1930-as években is csak ideiglenesen (elsősorban nyáron) laktak. Ráadásul ekkor még voltak cselédtanyák és kisgazda tanyák is, ahol az egyes nemzedékek váltották egymást a városi és a tanya között (idősek a városi házban, fiatalok a tanyán), vagyis nem az egyes személyek laktak kint állandó jelleggel egész életük során. Erdei szerint csak a városi tartozékkal nem rendelkező tanya az (elsősorban a Duna-Tisza közén és Békésben), ami valóban állandóan lakottnak, és függetlennek tekinthető. Márpedig a földrajzos megközelítés szerint így a tanyák egy jelentős része nem település (mert nem állandóan lakott). Vagyis szerinte a földrajznak dönteni kellene, hogy a tájhoz, vagy konkrét embercsoporthoz viszonyítva vizsgálja-e az állandóságot. Erre Mendöl Tibor válaszul egyértelműen a tájhoz viszonyítva határozza meg az állandóságot. Erdei szerint azonban célszerűbb lenne lakóhelynek a várost, élettérnek pedig a tanyát nyilván tartani ezen esetekben. Szerinte a tanya a mezőváros része (városrész, falurész), hiszen azok egybe szerveződnek. A tanya nem lakás, hanem munkahely, ahol a termelés szükségletei szerint „tanyáznak". Erdei Ferenc még 1941-ben is óriási különbséget lát a tanya és a városi ház között (épületek minősége, árnyékszék megléte, szobák száma, kerítés megléte stb.), és azon sajnálkozik, hogy Szarvason kivételesen pont nem így van, és ezért nem vette ezt észre Mendöl.
   Mendöl Tibor a nem állandóan lakott tanyát sosem tekintette önálló településnek, az állandóan lakottat azonban annak tekinti (akárcsak Erdei Ferenc). Itt tehát Mendöl Tibor nem igazán lát különbséget (a tanya a táj és az ember jellegzetes viszonya: ha mindig van ott valaki, akkor önálló településnek tekinthető). A kérdés csak az, hogy az állandóan lakott kifejezés mit is takar pontosan: vagyis a cseléd és kisgazda tanyával mi a helyzet. Mendöl felhívja rá Erdei figyelmét, hogy ő sosem alkotott olyan település definíciót, mely szerint egy adott embercsoport folyamatos ottlétére lenne szükség, mindössze a lakóhely funkciót, valamit az ezzel összekapcsolódó életterét emeli ki (vagyis nem kell egész életében ott élniük a tanyasiaknak, hogy az állandóan lakott legyen).

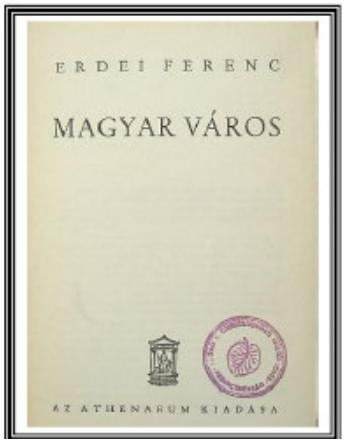

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(4.) Az Erdei-Mendöl vita 2.

2. **A külterület (tanya) és a belterület viszonya**: A földrajzos szemlélet szerint a tanya-belterület viszony megfelel egy közönséges vidék-város viszonylatnak, de Mendöl nem az őstermelő belterület és a tanyák viszonyáról állította mindezt, hanem a belső részek és a tanyák között. Sőt, Mendöl szerint már a város pereme is lehet vidék, bár kétségtelen, hogy az itt élők a város szolgáltatásaiból többet élvezhetnek, mint a tanyasiak. A város rendelkezik a központi funkciókkal, és a vidékiek is ott veszik e szolgáltatásokat igénybe. (vagyis a városi abban különbözik a vidékitől, hogy a lakóhelyén tudja megvásárolni/igénybe venni e javakat és szolgáltatásokat). Tehát egy egymástól jól elkülönülő központként és peremként fogható fel ez a viszony. Erdei szerint a város-tanya viszony ettől teljesen eltérő, hiszen a tanya a város része. Megmutatkozik ez a normál város-vidék közöttinél jóval erőteljesebb forgalomban, a kedvezőbb úthálózatban. A tanyasi hetente többször is megfordul a városban, míg a falusi jó, ha évente néhányszor. A tanyasinak van városi lakóhelye, így részt vesz a városi közösség életében is (míg a falusi egy kicsi, és Erdei Ferenc szerint inkább visszahúzó hatású közösség részese). Ezen kívül a tanyasi gyerekek is városi iskolába járnak, míg a falusi gyerek esetében ez szinte megoldhatatlan feladat. Mendöl az Erdei által általánosnak minősített a sugaras-pókhálós úthálózat szükségszerűségét is vitatja, szerinte az vagy van, vagy nincs. Sok tanyás külterületen párhuzamos dűlőutak vannak (ráadásul többnyire a sugaras utak a szomszédos falvakhoz vezetnek, és ebből nyílnak a párhuzamos utak). Ezen kívül az épületek külső megjelenésének elemzését sem tartja perdöntőnek, mert az épületek külső képe lassabban változik, mint annak belső tartalma.
3. **Milyen régi a tanya?** A földrajzosok szemléletében a tanyák tömegesen (legalábbis a vita idején jellemző funkcióikkal) a török hódoltság után jelentek meg, míg Erdei szerint (Győrffy után) a honfoglalás óta történelmi folytonosságot mutatnak a szállásrendszerrel. Itt nem a nomád szállásokról van szó Erdei szerint, hanem arról, hogy a tanyás települések eleve olyanok, mint ezer éve a téli és nyári szállások rendszere. Ott is egy belső szálláson éltek, majd a termelés igényeinek megfelelően kijártak dolgozni külső telepekre. A téli szállásokból lettek a falvak, a belső rész körül megmaradtak az állattartó aklok, a határban pedig maradtak pásztorszállások. A török hódoltság után pedig megnőtt a települések népessége, de a kapcsolatrendszer változatlan maradt (bár a szántóföldi műveléssel a tevékenységük és a kinézetük is megváltozott). Később maga is azt írja (Erdei F. 1971, 88. o.):
   „*...az alföldi tanyáknak kereken két évszázados története van. A 18. század második felében kezdődött az akkori városok és községek lakóinak a kitelepülése pusztává lett tágas határaiba...a 18. század közepén Szeged határa éppen olyan végtelen puszta volt, mint Debrecené vagy Kecskemété...a század második felében vált rendszerré a határbeli tanyák, szállások, mezei kertek építése...*"
   Mendöl az ősi jegyeket nem vonta kétségbe, de a tömeges megjelenést új keletűnek tartotta, és ezek helyén korábban hasonló arculatú (inkább mezővárosra jellemző berendezés) és rendeltetésű épületek (földművelés, állandó lakóhely) nem voltak. Vagyis Győrffy álláspontját nem utasítja el teljesen, de azt etnográfiai szempontból nevezi fontosnak. Földrajzi szempontból a mai táj, illetve az abban lezajló életjelenségek vizsgálata a fontos.

Összességében a vita jórészt visszafogott hangnemű és jellemzően érvekre épülő magas színvonalú és szakmai jellegű volt (így nem is érthető, hogy egyesek miért beszéltek szociológusok és geográfusok pörlekedéséről). Ráadásul később az MTA Műszaki Osztályának Településtudományi Bizottságában együtt is dolgozott a két tudós az 1950-60-as években.
Megemlíthető még, hogy bár mindkét fél a végsőkig kitartott véleménye mellett, de 1961-ben némi közeledést jelentett Erdeinek egy Gyulán elmondott beszéde, melyben elismerte Mendöl szemléletének nélkülözhetetlenségét az alföldi városfejlesztésben (Földrajzi Közlemények, 1961, 201-216.o.).

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(5.) Szarvas város jelentősége Mendöl Tibor munkásságában

Mendöl Tibor magánéletében és szakmai munkásságában is jelentős szerepet játszott a békés megyei Szarvas városa. A Mendöl család 1911-ben költözött Szarvasra (az azóta már lebontott Vajda Péter utca 29. sz. házba), mert Mendöl Tibor édesapja vallástanári állást kapott a szarvasi gimnáziumban, ahol egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig dolgozott vallástanárként.
Középiskolai tanulmányait 1915-ben kezdte meg a Szarvasi Evangélikus Főgimnáziumban. Már ekkor csodagyerekként tartották számon, és a korabeli beszámolók szerint a helyi járásbíróság vezetője (Mészáros Gusztáv), valamint a választókerület országgyűlési képviselője (Zsilinszky Mihály) is szívesen és gyakran beszélgetett vele. Már ekkor felismerték rajztehetségét is, amit később a földrajzi munkásságában is ki tudott használni, elsősorban a topográfiai térképek rajzolása során. E készségének fejlesztésében nagy szerepe volt Mészáros Jenő festőművésznek, aki sok térképet rajzoltatott Mendöllel. A földrajz iránti szeretete és tehetsége már ekkor feltűnik környezetének, így édesapja, valamint a Magyar Keresztyén Diákszövetség szervezésében is számos utazáson vesz részt, mely utakról nagyszerű leírásokat készített.

„Előttem áll a simatükrű, ragyogóan halványkék víztömeg, a maga leheletszerű, éteri finomságával. Balatonfüredi tartózkodásom idején sokszor órákat töltöttem a nagy víz partján, s bámultam a csodás tó tükrének rezzenéseit; színének változását az indigótól a berlini kéken, az azúron és a sejtetészerű, lebegő halványkéken át a tengerzöldnek és a ragyogó fehérnek minden elképzelhető változatáig a meglepőbbnél meglepőbb, finomabbnál finomabb bűvös hatású vízfelületen." (Mendöl Tibor, 1917)

Középiskolai tanulmányai során részt vett tanulmányi versenyeken (1923-ban 8. osztályosként második helyezést ért el az országos történelmi diákversenyen), földrajzi és történelmi témájú előadásokt tartott a Vajda Péter Önképző Körében, három kisalakú, kézírásos kötetet írt az ókor történetéről (Dióhéj könyvtár sorozat), írásai jelentek meg a Kör és a Zsengék c. folyóiratokban, színdarabokat írt és azok előadásában is részt vett, de készített terveket a Szarvas-Budapest közötti közút megépítésére, valamint vasúti váltókat is tervezett. Érettségi vizsgáját 1923-ban tette le, jeles eredménnyel. Felvétel nyert a Budapesti Tudományegyetem földrajz-történelem szakára, így magánéleti kapcsolata ezt követően folyamatosan lazult Szarvassal, különösen édesapjának 1926-ban bekövetkezett halála után. 1927-ben Édesanyja és testvére (Márta) is Budapestre költözött. Szakmai munkásságában azonban továbbra is nagy szerepet játszott Szarvas, hiszen az 1928-ban írt Szarvas földrajza c. disszertációjában már jól érzékelhető azon törekvése, hogy a természetföldrajzi mellett a társadalomföldrajzi vonatkozásokat is vizsgálja, különös tekintettel a táj és az ember kapcsolatára. Már e munkájában is nagy szerepet játszanak a településföldrajzos vonatkozások (tanyaképződés, a tanya és csoportos település kapcsolata, a funkcionális morfológia) A disszertáció készítése során alaposan bejárta Szarvas bel- és külterületét, de a Szarvassal kapcsolatos szakirodalmat és a levéltári forrásokat is nagy alapossággal gyűjtötte és rendszerezte.

„A Szarvas földrajza egy község közigazgatási határai közé zárt, jellegzetes alföldi terület földrajzi monográfiája, s ezen a téren első kísérlet volt…Annak idején mind a kutatás, mint a rendszerezés munkájában jobbára magamnak kellett a módszert megtalálnom. Tény, hogy mind a dolgozatomban alkalmazott módszer, szempontok és a rendszerezés számos sajátosságát…elég sok alkalommal viszontláthattam az elmúlt évek hazai földrajzi irodalmában." *(Mendöl Tibor, 1937)*

Halála után felesége (Molnár Piroska) férje hagyatékát a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumnak adományozta. Az utóbbi évtizedekben a városban emlékkiállítást, emléküléseket, földrajzversenyeket is szerveztek, így is ápolva Mendöl professzor hagyatékát.

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(6.) Mendöl Tibor magánélete, örökségének ápolása

Mendöl Tibor Szarvason eltöltött évei meghatározóak voltak nem csak magánéletében, hanem szakmai munkásságában is, jóllehet a közvetlen magánéleti kapcsolata a várossal 1927-ben megszűnt, hiszen édesapja halálát követően édesanyja és testvére is Budapestre költözött. A diploma megszerzése után 13 évet töltött a Debreceni Egyetemen, majd 1941-től újra, immár véglegesen Budapestre költözött. 1947-ben vette el Molnár Piroskát, aki szintén földrajz szakon végzett tanár volt, így szakmai munkában is segítették egymást.

Mendöl Tiborról kortársai és kollégái szerény, tartózkodó emberként írnak, akit hallgatói kifejezetten kedveltek. Délelőttjeit általában az egyetemen töltötte, délutánonként pedig a Magyar Földrajzi Társaság ügyei kötötték le, így tudományos munkára leginkább csak éjszaka maradt ideje. Öltözködése jellegzetes volt, hiszen esetében szinte elmaradhatatlan volt a sétabot, valamint a csokornyakkendő.

Kollégái közül különösen Bulla Bélával ápolt szoros kapcsolatot, akivel már egyetemista koruk óta barátok voltak. Bulla korai halálának idején (1962) már maga Mendöl is igen beteg volt, vélhetően ezért 1965-ben nyugdíjba vonult, és nem sokkal később meghalt (1966).

Mendöl Tibor halála után Piri néni igyekezett ápolni a professzor úr hagyatékát, végül nemes gesztusként azt részben a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumnak adományozta (a hagyaték egy másik része az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban található meg). Ezt követően is igyekezett részt venni minden olyan rendezvényen és eseményen, melyet Mendöl Tiborra emlékezve szerveztek. Mivel házasságukból gyermek nem született, így Mendöl Tibor örökségét, valamint a Farkasréti temetőben található síremlékét a család részéről unokahúga, dr. Ádámfi Tamásné gondozza.

Szakmai örökségét széles körben ápolják az országban. Az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke, Nagyszénás, valamint Szarvas városa mellett számosan foglalkoznak munkáinak újbóli kiadásával, rendezvények szervezésével, emléktábla és szobor állításával igyekszik gondozni örökségét. Néhány kiemelkedő esemény és kiadvány ebben a tárgykörben:

- 1976: Havas Gáborné, Zomba Pál és Wallner Ernő írt megemlékezést Mendöl Tiborról a Földrajzi Közleményekben
- 1980: az MFT Körösvidéki Osztályának tavaszi plenáris ülését Mendöl Tibor emlékének szentelték, emléktáblát avattak Nagyszénáson; emlékkiállítás nyílt a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumban; a Békési élet c. folyóirat tematikus számmal jelent meg
- 1981: a Szarvas földrajza c. munkájának újbóli kiadása (szerkesztette: Becsei József)
- 1999: a Kárpát-medence földrajza c. Bulla Bélával közös könyvének újbóli kiadása (Lucidus Kiadó)
- 1999: a Bevezetés a földrajzba c. jegyzetéből készült könyv (A földrajztudomány története az ókortól napjainkig címmel) kiadása (Eötvös Kiadó, szerk.: Perczel György, a kiegészítő fejezetet Probáld Ferenc írta)
- 2000: Die Stadt im Karpatenbecken c. tanulmányánk újbóli kiadása (Nagyszénás támogatásával)
- 2001: Az ELTE TTK Lágymányosi Campusán termet neveznek el Mendöl Tiborról
- 2004: Molitorisz Pál közöl három részes tudósportrét Mendölről a Szarvas és vidéke c. folyóiratban
- 2005-2006: Az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke, az Eötvös József Kollégium, az MFT Körösvidéki Osztálya, Nagyszénás, az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium, valamint a PTE is rendezvénnyel, illetve rendezvény sorozattal emlékezett meg Mendöl Tibor születésének 100. évfordulójáról, valamint a Földrajzi Közlemények is tematikus számmal jelentkezett. Nagyszénáson közteret neveznek el Mendöl Tiborról. Az ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke Mendöl Tibor emlékének szentelve jelentette meg újonnan indult, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok c. periodikáját
- 2010: Egy alföldi óriásfalu életének története c. tanulmányának újbóli kiadása (Digitális Kalamáris Kiadó)
- 2011: Szarvason várhatóan ez évben felavatják Mendöl Tibor mellszobrát

MENDÖL TIBOR
(1905-1966)

akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár

(7.) A kortársak és utódok véleménye Mendöl Tiborról

„ Pedánsan öltözve, mosolygós arccal cikázik az előadóterem táblája előtt. Kitűnően tagolt, jól hangsúlyozott mondatokkal, dinamikus lendülettel magyaráz, és villámgyorsan írja a fonetikusan ejtett idegen nevek pontos helyesírását a táblára. Akinek szerencséje volt látni és hallgatni őt, azok előtt így maradt meg Mendöl professzor úr arcképe, és így marad meg most már az utókor számára is."

(Somogyi Sándor)

„ Szerény, halk szavú, türelmes egyénisége megbecsülést váltott ki azokban, akik közelebbről megismerték…Távol állt a tanszéken néha felbukkanó személyi súrlódásoktól, és azokat tárgyilagosan ítélte meg… Akaratlanul, szinte észrevétlenül hatott hallgatóira, és nyert közülük követőket… a munka eleme volt, mindig azt kereste. Határozott, meg nem alkuvó egyéniség volt. Bírálata, vagy támogatása mindig őszinte és nyílt volt."

(Wallner Ernő)

„ Mendöl kereste a magyar városok morfológiai sajátosságait. Az antropogeográfia széles területeiről eddig főleg csak a városok problémája érdekelte. Ebben jó, helyes és értékes megoldásokat hozott."

(Fodor Ferenc)

„Kedves kollégámnak szólítalak, mert egy tárggyal foglalkozunk, legfőképp azért, mert végeredményben úgyis meg fogjuk érteni egymást… jólesett az a szigorúan tárgyszerű kritikai észrevétel, amit egyébként vártam is Tőled… Meggyőződésem szerint Te képviseled legméltóbban az ifjabb és a modernebb geográfiát, felkészültséged és tudományos lelkiismereted szintén a legderekabb…"

(Erdei Ferenc)

„Műveit tanulmányozva nemcsak sokoldalúsága tűnik ki, hanem a művek egymást követő sorának gondolati egysége, logikailag feszes egymásba épülése és rajtuk keresztül egy tudományág mind sokoldalúbb kiépülése bontakozik ki előttünk. Mendöl tudatos belső építkezéssel, fokról fokra haladt előre, a részproblémáknak is gondos figyelmet szentelve. Soha nem veszett el azonban a részletekben; a lényeget éppen a részletek sokoldalú alapos ismeretében tudta oly világosan, érzékletesen kiemelni. Ennek köszönhető a hazai településföldrajz széles alapokon nyugvó elméleti, módszertani kimunkálása, amely gazdag tudományos munkásságán belül a legkiemelkedőbb jelentőségű és ma is nélkülözhetetlen ismeretek kútforrása."

(Lettrich Edit)

„…most már megvannak az utódaim, Bulla és Mendöl tökéletesen helyettesíteni fognak, jól kiegészítik egymást."

(Cholnoky Jenő)

„Úgy tűnik, Mendöl nagy tudósaink ahhoz a csoportjához tartozik, akik a XX. század politikai és szellemi forrongásai között a maguk iránytűje szerint tájékozódtak. Ez az iránytű minden esetben a valóság tényeihez és azok elemzéséhez feltétlenül ragaszkodó kutató magatartást, világnézetileg pedig azt a tevékeny polgári humanizmust jelenti, amelyet az irodalomtörténetben Horváth János, a nyelvészek között Gombocz Zoltán példázott. Ez az attitűd következetesen érvényesült Mendöl munkásságában, és a harmincas évek derekára egyértelműen kikristályosodott."

(Szabó Ferenc)

A tablók elkészítéséhez felhasználtuk a Békési Élet 1981. évi 4. számának Mendöl Tiborról szóló írásait (szerzők: Becsei József, Dövényi Zoltán, Lettrich Edit, Somogyi Sándor, Szabó Ferenc), a Földrajzi Közlemények 2005. évi 1-2. számának tanulmányait (szerzők: Probáld Ferenc, Győri Róbert), Molitorisz Pálnak a Szarvas és vidéke c. hetilapban 2004-ben megjelent cikkeit, valamint a Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok 1. számának (2005) dolgozatait (szerzők: Antal Zoltán – Perczel György, Bartke István).
Továbbá segítségünkre volt a Magyar Földrajzi Múzeumban (Érd), az ELTE Levéltárban (Budapest), valamint a Tessedik Sámuel Múzeumemban (Szarvas) található Mendöl hagyatékok anyagainak az áttekintése is. A múzeumok és a levéltár munkatársainak ez úton is hálás köszönetüket fejezzük ki szíves segítségükért.
BUDAPEST, 2011 TAVASZA
ÖSSZEÁLLÍTOTTA: SZABÓ SZABOLCS